

ДЕНИСЮК В.І.

«ВОЛИНСЬКЕ ПИТАННЯ» В РОБОТІ ПОЛЬСЬКОГО СЕЙМУ 1830-1831 рр.

У листопаді 1830 р. на території Польщі розпочалось повстання. В ході розгортання національно-визвольної боротьби постало питання про відношення до так званих «земель забраних», тобто території Правобережної України та Білорусі, що на той час були приєднані до Російської імперії.

Найважливішими чинниками, що великою мірою визначали ставлення польської політичної еліти до «волинського питання», були: міжнародна ситуація станом на 1830 р., активність волинської шляхти та участь представників від неї у роботі Сейму в 1830 р., хід військових дій.

Після поразки Наполеона ситуація не була настільки сприятливою для розв'язання «польського питання», як до цього. Проте польська шляхта і надалі володіла економічною владою в регіоні, а губернатори або самі були поляками, або ж перебували під значним впливом місцевої польської еліти. Польська шляхта мала абсолютно різне становище навіть в трьох губерніях Правобережжя. Волинська шляхта була найбільш активною серед усіх українських та часом представляла інтереси усієї правобережної шляхти [1, с.160, 170-171].

Під час Листопадового повстання «польська справа» була далекою як для неосвічених мас «Литви» та «Русі», так і «Королівщини» (власне польських земель) [7, с.12]. Таким чином, Волинь була заангажована до ідеї відновлення Польської держави настільки, наскільки причетними до цієї справи були представники волинської шляхти.

Під час роботи польського сейму щодо територій Правобережної України найчастіше вживалась назва «землі забрані». В політичних колах Варшави і Польщі взагалі ці території були відомі під подібною назвою, тому що таким чином підкреслювалась минула приналежність до Речі Посполитої та потенційне входження цих земель до відновленої у майбутньому Польщі.

В «Діаріуші» згадується, що Листопадова революція ставила за ціль захист «справи польського народу» [2, с.7]. Цікаво, що при всьому прагненні політичних лідерів повстання

до конкретизованості у висловлюваннях не фігурувало питання про розуміння дефініції «польського народу». Не було поставлено чітких критеріїв для цього. Як наслідок, бачимо двоякість у підході до бачення «польського народу»: 1) як народ власне Польщі (населення територій, де в етнічному відношенні переважають поляки); 2) як народ «Великої Польщі» (населення територій Речі Посполитої від 1772 р. із Правобережною Україною та Білоруссю); 3) як народ політичний (вміщав в себе населення етнічної Польщі та польську шляхту на «землях забраних»). Це дало змогу керівникам Листопадового повстання маневрувати у декларативних висловлюваннях на початковому етапі, коли не були чітко відомі співвідношення сил суперників та ставлення міжнародної спільноти до виступу. Проте надалі в результаті радикалізації боротьби і цілей, що ставились перед повстанням, ряд засадничих положень чітко окреслив бачення східного кордону і «народу польського».

Під час першого засідання Сейму 18 грудня 1830 р. був складений список представників від «земель» (депутатів). Сюди не ввійшли депутати від «забраних земель». 19 січня 1831 р. список був доповнений послами від повітів із згаданих «забраних земель». В ньому згадуються такі представники з Волинської губернії: граф Нарцис Олізар (перший в списку «відсутніх» 18 грудня 1830 р.), граф Станіслав Ворцель (вони згадуються не від конкретної землі, а загалом) [2, с.12-15]. Цікаво, що цей же С.Ворцель був одним з головних лідерів волинської шляхти на початку XIX ст. [1, с.103, 107-108].

Тогочасна польська політична традиція чітко виділяла, окрім власне польської сторони, також «литвинів», а також досить часто - «волинян», «подолян» та «українців», маючи на увазі мешканців відповідно Волинської, Подільської та Київської губерній. Були і альтернативні погляди на «Литву», «Волинь», «Поділля» та «Україну». Несьоловський бачив їх одним цілим, тільки ситуативно та умовно розділеним на кілька частин [2, с.401-408].

Вже в лютому-квітні було сформульовано проект по організації військових частин «литвинян», «волинян», «подолян», «українців». Автори маніфесту намагались використати патріотичні почуття та силу традицій. Про це свідчить зокрема той факт, що лунало гасло «патріотичного рушення». Планувалося, що ці військові частини повинні була сягнути кількох тисяч чоловік, вести партизанську війну і бути «зародком дальших

військових формувань», а також «свідченням легітимного опору в очах Європи» [2, с.401-402].

Як видно, керівники Сейму реально оцінювали ситуацію. Вони не сподівалися на формування надвеликих військових частин із шляхти трьох українських губерній. Утворення цих військових «леґіонів» переслідувало, скоріше, декларативний та символічний характер. Цей факт повинен був позначити територію сфери інтересів відновленої Речі Посполитої та видимість польської присутності на цих землях для Європи.

Варто підкреслити, що особливе місце відводилось «литовській» та «волинській» військовим частинам. Їхнє створення було «необхідним». Те, що «подільський» та «український» леґіони не згадувались в цьому контексті, свідчить про їхню другорядність. Щоправда, в кінцевій редакції маніфесту давалось пояснення. «Литовська» леґія повинна була стати джерелом для формування «жмудської» і «білоруської», а «волинська» - відповідно «подільської» та «української».

Коли один з членів уряду Свідзинський поставив питання, чому не створити окрему «подільську» та «українську» «леґію», його колега Ясенський пояснив це тим, що мешканці Поділля та України не настільки відрізняються за звичаями та традиціями від волинян, щоб окремо формувати ще дві військових частини. Логічнішими були пояснення Морозевича. За його словами, це зумовлювалось віддаленістю «України» (Київщини) та Поділля [2, с.402-407]. Таким чином, Волинь посідала важливіше місце в системі «земель забраних», ніж Київщина та Поділля. Крім того, очевидно, автори маніфесту очікували, що на Волині було більше охочих вступити в ряди військових формувань повстанців.

Варто відмітити, що керівники повстання ще не були готові визнати за українським населенням Волині право на рівність. Зокрема, популярними були гасла відновленого єднання «орла» та «погоні» (колишніх гербів Королівства Польського та Великого князівства Литовського). Відразу після повалення російської влади популярними стали емблеми «орла», «погоні» та їхнього різного співвідношення. В лютому 1831 р. було офіційно замінено «російського» «чорного орла» на «польського» - «білого» - у поєднанні із «погонею». На монетах, що випускалися від імені самостійного Королівства Польського, теж з'явився «польський» орел. Відповідні зміни відбулися і на військових хоругвах [6, с.93].

Проте, час створення «триєдиного» гербу («орла», «погоні» та «архангела Михаїла») ще не настав [9, с.502].

Під час Листопадового повстання в Сеймі неодноразово лунали гасла про єдність усіх польських територій та народу. Лозунги згуртованості можна було почути з уст головних діячів революційного уряду. Так, 26 квітня 1831 р. маршалок Сейму в контексті розмови про Великопольщу, Малопольщу, Литву, землі руські піднесено заявляв, що «всі ми - поляки, були і будемо» [3, с.115-116]. Свідзинський високо оцінюючи роль і самопожертву представників волинських повітів, назвав їх «найчистішою частиною Народу» [4, с.197].

Велику роль в роботі Сейму в період червня-вересня 1831 р. зіграли представники Волині. 21 червня 1831 р. вперше згадується граф Нарцис Олізар як представник від Волинського воеводства (губернії). Це був перший випадок в роботі Сейму представництва однієї із губерній Правобережної України [4, с.43]. Надалі Олізару вдалось провести в Посельську Ізбу свого товариша і сусіда по помістю Ксаверія Годабського [3, с.51-54].

Обрання Годабського стало прецедентом до легітимності включення до Ізби Посельської на правах посла від рівненського повіту 2 липня 1831 р. графа Станіслава Ворцеля 2 липня 1831 р. (окрему зазначалось, що вибори проходили так само, як і посла від Луцького повіту, у Варшаві) [4, с.194-202].

Пізніше, 8 серпня 1831 р., на виборах до Сенату Олізар набрав найбільшу кількість голосів і став єдиним сенатором-вихідцем із «земель забраних» [5, с.292-297]. Разом із тим, загальновідомим є те, що Сенат був органом представництва аристократії у владних структурах [8, с.118]. Це свідчить про величезний авторитет графа Олізара серед членів Ізби Посельської та Сенату та черговий раз підтверджує про особливу активність волинської аристократії в політичних подіях 1830-1831 рр., особливо у порівнянні зі своїми сусідами з Поділля та Київщини.

В липні 1831 р. був прийнятий маніфест як декларація територіальних претензій на Правобережну Україну. В засіданні Ізби від 6 липня 1831 р. Генрик Накваський (посол від Подільського воеводства) виступив зі словом про повстання на Правобережній Україні. Він закінчив свою промову наступними словами: «Нехай знає Європа, нехай знає світ, що доти польська шабля не буде зложена, доти рука поляка до підписання трактату не візьметься, поки Дніпром і Двіною польський кордон не буде означений» [4, с.426-427]. По суті, це був своєрідний лозунг політики Польщі щодо «забраних земель», зокрема і щодо Волині.

Таким чином, Волинь посідала специфічне становище в системі польської політичної доктрини. З однієї сторони, це був край із найвищою часткою поляків на Правобережній Україні, з іншої, - цієї частки було недостатньо для того, щоб стверджувати однозначно, що це «*польський край*». Тому Волинь займала проміжне становище між власне «*польськими землями*» та «*східними кресами*», ідея яких почала зароджуватись саме в цей час - 20-30-х роках XIX ст. Ця специфіка відобразилась в декларативних ствердженнях Сейму під час його роботи 1830-1831 рр.

---

1. *Бовуа Д.* Російська влада та польська шляхта в Україні 1793-1830 рр. / Даніель Бовуа; пер. з фр. Зоя Борисюк; Наукова та мовна редакція, вступне слово Наталії Яковенко. - Львів: Кальварія, 2007. - 296 с.

2. *Diariusz sejmu z r. 1830-1831.* Wyd. Michał Rostworowski. T.1. Od 18 grudnia 1830 do 8 lutego 1831. - Krakow, 1907. - 585 s.

3. *Diariusz sejmu z r. 1830-1831.* Wyd. Michał Rostworowski. T.3. Od 19 kwietnia 1830 do 25 maja 1831. - Krakow, 1909. - 717 s.

4. *Diariusz sejmu z r. 1830-1831.* Wyd. Michał Rostworowski. T.5. Od 20 czerwca 1830 do 21 lipca 1831. - Krakow, 1911. - 623 s.

5. *Diariusz sejmu z r. 1830-1831.* Wyd. Michał Rostworowski. T.6. Od 21 lipca 1830 do 23 września 1831. - Krakow, 1912. - 743 s.

6. *Kuczynski S.* Projekt godła państwowego z 1831 r. // *Przegląd historyczny.* - T.LXII. - Zeszyt 1. - S.93-98.

7. *Sprawa polska na ziemiach wschodnich.* Napisał A.W.R. - *Wolne glosy.* - 1917. - №5. - 21 s.

8. *Stankiewicz Z.* Sejm Królestwa Polskiego 1815-1831. Uwagi o roli ustrojowej i politycznej. - *Czasopismo prawnohistoryczne.* - Tom XXXVI. - Zeszyt 1. - 1984. - S.105-143.

9. *Sztakelberg J.* Godło powstancze 1863 r. // *Przegląd historyczny.* - T.LXII. - Zeszyt 3. - 1971. - S.501-509.